

תימני ירושלים ועבודת-החקלאות

יהודה רצהבי

[א]

מקובל לייחס את כיבוש העבודה העברית כמושכות לעליית יהודי צפון-תימן (צעדה וחיידאן) בשנים 1907-1908, ולגלי-העלייה שבאו אחריהם לארץ בעקבות שליחותו של שמואל יבנאלי לתימן. הרבה מן האמת יש בקביעה הזאת. אך גרעינה של התנועה קשור בבני עלייה ראשונה, שהתיישבו בירושלים וביפו. עולי תרמ"ב, שקבעו מושבם בירושלים, לא ראו נחת בפרנסתם: בחלקם נפלו עבודות-כפיים מפרכות בבניין ובשירותים. הם הגיעו למסקנה שהתקנה היחידה לסבלם היא עבודת-האדמה, לפי שהיא קלה בעיניהם מן המלאכות הקשות, שהם מוציאים לחמם מהן. ונהפוך הוא, בעבודת-האדמה יהיו עצמאים ובני-חורין, ולא יהיו תלויים בחסדי אחרים.¹ ניסיון ראשון להתיישבות חקלאית של תימנים מירושלים נעשה בשנת 1895. הוגה הרעיון היה ר' ישראל דוב פרומקין, עורך 'החכעלה'. שפרש חסותו על עולי תימן בירושלים והיה להם לאב ולפטרון. הוא רכש אחוזת-קרקע בכפר ג'י-סמואל הסמוך לירושלים, והושיב עליה כשלושה-עשר תימנים. הם עיבדו את האחוז, גידלו בה תבואה וגפנים, אך הניסיון נכשל בגלל איבת תושבי-המקום הערביים ועמדתם העוינת של השלטונות התורכים.²

קהילת יהודי תימן ביפו נתארגנה לאחר הקהילה התימנית בירושלים. הקהילה הצעירה ראתה באחותה הבכירה דוגמה ומופת, ונסתייעה בתקנותיה ובסדרי-חייה. בעת הצורך שימשו ראשי-הקהילה בירושלים יועצים ומדריכים לאחיהם שביפו, ובשעת מחלוקת אף פשרו ותווכו ביניהם. במאי 1903 נוסדה ביפו אגודת עובדים תימנית בשם 'פעולת שכיר', שיעודה העיקרי היה העברת התימנים ממלאכה שכירה כעיר לעבודה חקלאית כמושבות, ובכך לכבוש את העבודה העברית בפרדסי-האיכרים מידי הפועלים הערבים.³ בשנת ייסודה מנתה האגודה כ-350 נפש, ובשתי שנות-קיומה ניהלה קשרי-מכתבים עם הגופים הציוניים בארץ ועם 'חובבי-ציון' שבחוץ-לארץ, ואף פעלה למצוא תעסוקה כמושבות יהודה.

קשה להניח שתימני ירושלים, שקדמו ברעיון העבודה החקלאית לאחיהם שביפו, ישבו באפס-מעשה נוכח ייסודה של אגודת 'פעולת שכיר' ביפו. ואכן בפרוטוקול של 'פעולת שכיר' עולה מפעם

1 ראה מאמרי: 'תימני ירושלים ועבודת האדמה', ידע עם, יג (תשכ"ח), עמ' 48-49.

2 בקצרה דנתי בפרשה במאמרי הנ"ל.

3 על פעולותיה של אגודה חקלאית זו, על-פי הפרוטוקול המקורי שלה ראה סקירתי: שיבת-ציון, ב-ג (תשי"ג), עמ'

404-425.

לפעם זכרם של תימני ירושלים. ברשימת חברי-האגודה כלולים שלושה מירושלים. באסיפה שנתקיימה כמוצאי שבת (י' בתמוז תרס"ג) בבית ראשי-האגודה ר' סעיד לוי⁴ השתתפו ר' שלום אלשיך ור' אברהם אלנדאף, ראשי-הקהילה בירושלים.⁵ במכתב ששגרה האגודה לאייזנשטדט,⁶ בחשוון תרס"ד, מספרת היא 'אודות האנשים אשר בקשו מאתנו לקבלם בינינו כחברתנו ושכונתם בירושלים, וקיבלנו אותם וגם המה היו כאחד ממנו, אף שהם מתי מספר'.⁷ במכתב אחר לעורך 'ההשקפה', הנושא את התאריך ה' בכסליו תרס"ד, מבשרת היא כי נספחו אליה 'רבים ושלמים מעדתנו היושבים בירושלים'.⁸ אולם זיקתם של תימני ירושלים ל'פעולת שכיר' כיפו לא התבטאה בשיתוף-פעולה ובהצטרפותם של יחידים מהם לאגודה. מתוך מכתב שפרסמו תימני ירושלים כ'ההשקפה'⁸ בדבר הקבצנים התימנים בעיר, למדים שבירושלים קיימת היתה אגודה מקבילה לזו שביפו. על המכתב מופיעה החתימה: 'חברת פעלת שכיר ק"ק תימנים בירושלים'. לבר מן השם לא ידענו עד כה דבר על פעולותיה. והנה נתגלה בעזבונו של ר' אברהם אלנדאף, מחברת-טיוטה כתובה בעיפרון, שממנה ניתן להציל פרטים על האגודה בירושלים, פעולותיה ויחסיה עם אחותה שבתל-אביב.⁹

ייסוד 'פעולת שכיר'¹⁰ בירושלים חל בקיץ תרס"ג, סמוך להקמתה של 'פעולת שכיר' ביפו.¹¹ בראשיתה קמה האגודה כגוף עצמאי, ורק אחרי-כן עלתה במחשבה מיוזגה עם אחותה שביפו. בשעת ייסודה התנהלה בידי גוף נבחר של שלושה.¹² אחרי-כן סיפחו אליהם ארבעה נוספים.¹³

מפרוטוקול הישיבה שקיימה האגודה בירושלים בשנת תרס"ד יש ללמוד כי היא חתמה על עיתון 'ההשקפה' מראשית אלול תרס"ג. היא נמנת את החתימה בצורך לדעת מה שמתרחש בעולם.

- 4 סעיד לוי שימש גם סופר-האגודה. הוא עלה לארץ בשנת תרמ"ח ושימש מורה בתלמוד-תורה 'תורה אור' של עדת הספרדים. נוסף על השכלתו התורנית סיגל לעצמו השכלה חילונית. הוא ניחן בכשרון ספרותי והיה בעל סגנון עברי נאה.
- 5 ראה מאמרי (לעיל, הערה 3), עמ' 413.
- 6 הוא יהושע ברזילי, מעסקני היישוב החשובים, שטיפל במיוחד בפועלים. הוא סייע ל'פעולת שכיר' וארגן פועלים מחבריה לעבודה כמושבות. כמו-כן פעל כמקשר בין האגודה למוסדות-היישוב.
- 7 ראה מאמרי (לעיל, הערה 3), עמ' 417.
- 8 גיליון יד, י"ג בטבת תרס"ד.
- 9 בהשוואה לפרוטוקול המלא והמסודר של האגודה שביפו הנה רשימותיו של הרב אלנדאף הן של טיוטה, מקוטעות ובלתי-ערוכות. נוסף על כך כרסמו שינוי-עכברים מקצת מן הקצה העליון של המחברת. אף-על-פי-כן התמונה המתקבלת מאירה במקצת פרשה בלתי-נודעת בנוסיונותיהם של תימני ירושלים להיקלט בעבודת-אדמה. האגודה התקינה לעצמה את החותמת הבאה: 'חברת פעולת שכיר, ק"ק תימנים בירושלים ת"ו', Société 'Peulath Sahir' de Taimonim Jerusalem
- 11 'פעולת שכיר' כיפו נוסדה בו' באייר תרס"ג. מפרוטוקול ישיבת 'פעולת שכיר' בירושלים יוצא כי הם התחילו לקנות את עיתון 'ההשקפה' של בן-יהודה מראשית אלול תרס"ג. נמצא שאין בין ייסוד שתי האגודות אלא ארבעה חודשים בלבד.
- 12 לא נתפרשו שמות השלושה, אבל יש להניח כי ר' אברהם אלנדאף ור' שלום אלשיך נמנו עם השלושה. לפי ששני אלה השתתפו בישיבת 'פעולת שכיר' ביפו ב' בתמוז תרס"ג (ראה מאמרי, לעיל, הערה 3, עמ' 413). בפרוטוקול הישיבה בירושלים נזכר הרב אלנדאף כסוכן-החברה.
- 13 הארבעה שנבחרו נקובים בשמותיהם (ראה להלן, עמ' 190), והם ידועים כעסקני-הקהילה בירושלים.

חברי הוועד הנבחר נהגו להתכנס כל מוצאי שבת קודש, לדון בענייני החברה ולקרוא את עיתון 'ההשקפה'.

היוזמה לאיחוד שתי האגודות יצאה מירושלים. המשא-ומתן התנהל במכתבים ואף בפגישה פנים אל פנים, שהתקיימה ביפו.¹⁴ אנשי ירושלים הביעו נכונותם להתאחד עם אחיהם שביפו בתנאי שחומת-האגודה תהיה על שם יפו וירושלים, והמכתבים יחתמו בשם שני הצדדים. הם פנו ל'פעולת שכיר' ביפו ונתנו להם ארכה להחלטה עד אחר סוכות תרס"ד.

בכ"ד בתשרי תרס"ד הגיע מכתב מחכם¹⁵ סעיד לוי. המכתב לא נשתמר, אך נשתמרה תשובת ר' אברהם אלנדאף עליו, וממנה אפשר ללמוד על תוכן מכתבו של חכם סעיד. הלה סיפר על הגרלה שנעשתה בין מספר חברים באגודה ביפו, העוסקים בעבודת-אדמה כמושבות למעלה מעשר שנים.¹⁶ מהם שזכו לקבל חמישים דונם קרקע והקצבה של 12 ל"ף¹⁷ ומהם שקיבלו שלושים דונם ו-25 ל"ף.¹⁸ חכם סעיד הוסיף שהגרלה דומה תיעשה בשנה הבאה או בשנה שלאחריה. בתשובתו מעיר הרב אלנדאף שאנשי ירושלים עדיין לא שמעו מי הם אלה שזכו להיכלל בהגרלה. כן הוא מדגיש שטובת-הכלל מחייבת איחוד בין שתי האגודות לשם השגת עבודת-אדמה.¹⁹

מכתב אחר, שגם הוא לא נשתמר, נשלח על-ידי חכם סעיד להרב אלנדאף, בכסליו תרס"ד. חשובו של הרב אלנדאף למכתב הזה שונה בנימתה מזו של התשובה הקודמת. מן הראשונה עולה נימה של צער ויגון, ואילו באחרונה מפעמת רוח של שמחה. הסבר לדבר נמצא בפרוטוקול של 'פעולת שכיר' ביפו. בכסליו תרס"ד זכה חזון האגודה ביפו להגשמה. כי"א בו יצאו שישה מחכריה לעבודה ברחובות.²⁰ דומה כי חכם סעיד בישר במכתבו בשורה זו להרב אלנדאף, וזה שיגר את הבשורה ל'רעים האוהבים עבודת האדמה אהבה עזה, וחושקים בכל לבכם להגיע לתכלית הנרצה'. אלה, כ-44 במספר,²¹ שילמו מ"ח קרוש כדמי-חבר. אלה שלא נמשכו לעבודת-אדמה סילקו ידם מן האגודה. כגילוי של רצון טוב לאחדות שלח הרב אלנדאף לחכם סעיד את רשימת חברי 'פעולת שכיר' בירושלים, וביקש שישלחו לו את רשימת-החברים ביפו כדי לרכוזם בפנקס אחד. הוא הציע ששני הצדדים יציינו את שם האגודה בראש הטפסים הרשמיים שידפיסו. למכתבו צירף הרב אלנדאף את רשימת אנשי ירושלים החפצים להשתתף בהגרלה של היוצאים לעבודה כמושבות.²²

14 דומה שביקורם ביפו של הרבנים אלשיך ואלנדאף בט' בתמוז תרס"ג היה קשור במשא-ומתן זה (ראה מאמרי, לעיל הערה 3, עמ' 413).

15 כפי יהודי תימן 'חכם' הוא כינויו של רב שלא מבני תימן, או של שד"ר מארץ-ישראל. ר' סעיד לוי שימש מורה בתלמוד-תורה 'תורה אור' של עדת הספרדים, ובשנת תרמ"ט נשלח כשד"ר לאלג'יר. הספרדים כינוהו 'חכם' כדרכם, ובעקבותיהם גם התימנים.

16 זה היה התנאי להשתתפות בהגרלה.

17 לירה פרנסאוי. כינויו העממי של נפוליון-זהב.

18 תמיהה שבפרוטוקול 'פעולת שכיר' ביפו אין זכר לעניין זה.

19 האגודה ביפו לא נטתה לאיחוד, אם משום כוחה החזק (מספר חבריה גדול היה יותר וסיכווייה להשגת עבודה מרובים היו, בשל קרבת יפו למושבות יהודה) ואם משום שכמה מאנשי ירושלים נספחו אליה ממילא.

20 ראה מאמרי (לעיל, הערה 3), עמ' 418.

21 סמוך למכתב מפורטים שמותיהם.

22 כאן נקטע המכתב.

המכתב השלישי של הרב אלנדאף מוקדש לאיחוד.²³ הכותב מביע חששותיו שאין האגודה ביפוצה באיחוד, והוא מעלה שתי ראיות: האחת, שאין האגודה ביפוצה עונה על מכתבי האגודה בירושלים; השנית, שהיא אינה משתפת בהגדרה כי אם את אלה הרשומים בפנקסה. הרב אלנדאף מביע את אמונתו שהאגודה ביפוצה לא תדחה את אנשי ירושלים מלהצטרף אליה. כהוכחה על כנותם של תימני ירושלים מזכיר הרב אלנדאף כי במכתב שכתב ל'ההשקפה'²⁴ הדגיש את האחדות בין אנשי ירושלים ואנשי יפו. משנאשו מן האיחוד עם 'פעולת שכיר' ביפו, יסדו אנשי ירושלים לעצמם, באדר תרס"ד, אגודה חדשה בשם 'שיבת ציון', שמטרתה רכישת קרקע להתיישבות חקלאית.²⁵

[ב]

שנת תרס"ג, שבה נוסדה 'פעולת שכיר', הייתה גם שנת הכנסייה הראשונה בארץ-ישראל, שנתקימה בזכרון-יעקב בראשותו של מנחם אוסישקין. אחת ממטרות הכנסייה הייתה: ארגון היישוב בארץ להסתדרות כללית אחת, שראשיה יוכלו לדבר בשם היישוב כולו. בוועידה, שנערכה בימים א'-ג' באלול תרס"ג (23-25 באוגוסט 1903), השתתפו 150 נבחרים. אלה נועדו עם שליחי 'חובבי-ציון', ובשבע ישיבות 'נשאו ונתנו ובקשו דרכים והציעו הצעות לתקנת בני עמנו יושבי ארצנו'.²⁶ לפני הכנסייה הובאו הצעות לסיוע ליישובים חקלאיים, ישנים וחדשים, לתמוך ביחידים הרוצים להתיישב בכפרים ולהמציא עבודה לאגודות של פועלים.²⁷ הוועידה קסמה לתימני ירושלים, שהתלבטו אותה שנה כבעיית העבודה החקלאית. הם קיוו להיכנות מן הוועידה, ולשם כך שיגרו אליה כנציגיהם את שני ראשי-הקהילה, הרבנים אלנדאף ואלשיך, שהיו, כפי הנראה, גם ראשי 'פעולת שכיר'. עיתוני הארץ בימים ההם דיווחו על הוועידה כרשימות קצרות-מסכמות, אולם ספק אם נשתמרו פרוטוקולים מלאים מן הישיבות והדיונים. והנה במחברת-הטיוטה של 'פעולת שכיר', מעזבונו של הרב אלנדאף, כלולות גם רשימות מעטם של משתתפי ועידת התימנים. במחברת הזאת רשם ר' אלנדאף את הצעת תקנות הכנסייה (בשני נוסחים), וכן טיוטה בלתי-גמורה של נאום נגד מתן זכות-בחירה לנשים.²⁸ בכתב-ידו של ר' שלום אלשיך נרשמה טיוטת מכתב תודה וברכה. אין להניח שנציגי התימנים לא העלו בוועידה את בעייתם העיקרית: התיישבות חקלאית וכיבוש העבודה העברית במושבות. דומה שדבריהם בעניין זה לא נרשמו ולא נשתמרו. מחמת חשיבות הדברים, גם לוועידת זכרון-יעקב וגם לתולדות יהודי תימן

23 תאריכו המשוער הוא לאחר י"ג בטבת תרס"ד, כי בו מזכיר הרב אלנדאף מכתב שפרסמה האגודה בירושלים כ'ההשקפה', י"ג בטבת תרס"ד.

24 ראה להלן, עמ' 193, הערה 44.

25 פרטים מלאים על החברה, מטרותיה ותקנותיה נשתמרו בקונטרס שהדפיסה. ראה מאמרי (לעיל, הערה 1), עמ' 51-48.

26 ההשקפה, י"ב באלול תרס"ג.

27 המליץ, י"ח בתשרי תרס"ד.

28 בוועידה עלתה שאלת מתן זכות בחירה לנשים, ובאיי-כוח היישוב הישן התנגדו לדבר בכל תוקף.

בירושלים, מעתיק אני את שלושת הקטעים, אף-על-פי שהם מקוטעים ובלתי-מלוטשים בסגנונם. משני הנוסחים של הצעת התקנון ערכתי נוסח אחד. בהתנגדותו למתן זכות-בחירה לנשים מצביע הרב אלנדאף על התקלה המוסרית שבדבר ועל התוצאות החמורות שיצמחו מכך. ברכת אלשיך היא, לפי המשוער, מכתב-תודה ששלח ל'חובבי-ציון' לאחר הוועידה. הוא מודה להם על מאמציהם לחדש את רוח העם ולהחיות את הארץ, וכן על החסות וההשגחה שהם מעניקים לבני תימן. הכותב מסיים בברכה ליישוב כל בית ישראל בארץ-ישראל ולבניין המקדש. לרשימות הוועידה בזכרון-יעקב מוסיף אני את הרשימות ששרדו 'על פעולת שכיר' בירושלים. שלוש נקודות מציינות ליקוי של חסר בטקסט. לרוב אלו הן שתי שורות עליונות במחברת שנתכרסמו בשינוי-עכברים. כיומנו 'זכור לאברהם'²⁹ דן ר' אברהם אלנדאף בקצרה בוועידת זכרון-יעקב ובחברת ההתיישבות 'שיבת-ציון'³⁰. כן מספר הוא על ניסיון שלא הצליח ליישב תימנים, בשנת תרס"ג, על אדמות הר-טוב.³¹

'פעולת שכיר' בירושלים

א. החלטות-ישיבה

[לקנות השקפה¹ ... לידע מה] שיהיה בעולם. וכן הוחלט לבחור בד' חברים, עם הג' הראשונים, להיות מתועדים בכל מש"ק² לקרות 'ההשקפה' ולראות מה לעשות בענייני החברה. נבחרו הג' הצירים הראשונים, ועמם ד' שניים, והם: הרון עראקי וסלי³ כלב, יוסף שחב, הרון מסעוד. הוחלט שאם ירצו אחינו שביפו להתאחד עמם להיות חברה אחת, שהיא 'פעולת שכיר', בתנאי שהחותם יהיה ע"ש יפו וירושת⁴. מראש השנה התרס"ד קנינו 'השקפה' בעד ו' חדשים⁵ בסך ט"ו גרוש, חוץ מד' שבועים הקודמים, שקנינו בסך ב' קרוש וחצי. דמי 'ההשקפה' הנו' מיד סוכן החברה אב⁶ נדאף.

29 פרסמתיו: פרקים בתולדות הישוב היהודי בירושלים, ב (תשל"ו), עמ' 144-191.

30 שם, עמ' 179-181.

31 שם, עמ' 179.

1 עיתונו של בני-יהודה. בשנת תרס"ד יצא העיתון פעמיים בשבוע.
2 מוצאי שבת קודש.
3 סלימאן, הוא שלמה.
4 על שם יפו, וירושלים תיבנה ותיכונן.
5 הכוונה שנמנו על העיתון למחצית השנה.
6 אברהם.

מכתב נשלח מאתנו לאחינו בני חברת 'פעולת שכיר', ע"ד⁷ ענין ההשתתפות. ועשינו זמן להחליט אם להשתתף או לאו עד לאחר סוכות...

... שכבר יש להם יותר מעשרים עוסקים בעבודת האדמה בהמושבות דוקא. ואמרנו לו: הרי לא שמענו מי ומי מקהלתנו אשר יש להם יותר מ'שנים עוסקים בעבודת האדמה בהמושבות שזכו בגורל זה, ולא זכינו לתשובה.

ב. מכתבים ל'פעולת שכיר' ביפו

ביום כ"ד לח' ⁸ תשרי תרס"ד הגיע אלינו מכתב מראש הוועד 'פעולת שכיר' ביפו⁹ להודיע חידוש שנתחדש לנו בחג מעניין החברה. והיתה תשו"ו¹⁰ אליו:

למע' הר"ר¹¹ אחינו היקרים ראשי החברה פעו"ש¹² שלום. אותותינו אלה יעידון יגידון¹³ איך שמענו מהוועד הפועל בירושת"ו,¹⁴ כי כבר עשו גורל בין קצת אנשים אשר יש להם יותר מעשר שנים עוסקים בעבודת האדמה בהמושבות. והזכיות היו ע"ז¹⁵ האופן: יש שזכה להינתן לו חמשים דונם וסך י"ב ל"ף¹⁶ ויש שזכו לשלשים דונם וכ"ה ל"ף. והשבנו להם: הלא עדיין לא נשמע מי ומי מאחינו אשר נכנסו בגורל זה, מאשר כבר היא להם יותר מ'שנים עובדים בהמושבות. ומתוך דבריהם למדנו כי עתה כבר זכו מי שזכו, ואחר זמן אפי"ו¹⁷ יזכו גם לשנה הבאה או שאחריה...

...הדבר הולך לאט... מעט הרברים האלה נקבו את חלל לבבנו. אשר ע"כ¹⁸ מוכרחים אתם לרדוף אחר הדבר הזה לדעת תכלית ואופן הענין הלו. איך היה ולמי היה. ולהודיענו דרך ישר. ומעתה הוברר לנו, כי טוב וישר לכולנו להיות אחדים¹⁹ על רדיפת השגת עבודת האדמה, ולואי שזוכה אף לשנה הבאה בע"ה²⁰. אך אי אפי"ו²¹ להתאחד רק בדרך ישר, שכולנו נהיה שוים בחותמינו ובבקשותינו, כאשר דברנו מקדם. ואשר הטוב בעיניכם תבחרו ותודיעו תכף יפשא"ק²² גם מה שיש חידוש אצלכם תודיעו לבני בריתכם. ומנכון ומננא תסתייע מלתא²³ וה' יברך את עמו בשלום. ברגשי כבוד הננו חותמים ב' ²⁴ כל בוחרינו. הצעיר אברהם נדאף יצ"ו²⁵.

- 7 על דבר.
- 8 לחודש.
- 9 הוא חכם סעיד לוי, סופר האגודה וראשה (ראה עליו במבוא, הערה 4).
- 10 תשובתנו.
- 11 למעלת הדרת כבוד.
- 12 פעולת שכיר.
- 13 מליצה שעניינה: דברינו אלה מאשרים.
- 14 בירושלים תיבנה ותיכונן.
- 15 על זה.
- 16 לירה פרנסאווי. כינויו העממי של נפוליון־זהב.
- 17 אפשר.
- 18 על-כן.
- 19 הכוונה: להתאחד ולהתלכד.
- 20 בעזר ה'.
- 21 אפשר.
- 22 יפה שעה אחת קודם.
- 23 ומכם וממנו יסתייע העניין.
- 24 בשם.
- 25 ישמר צורו ויוצרו.

מלשון מכי"ק נר²⁶ שעדיין לא נאמנו אצלכם, כי אנשים אחים אנחנו באמת ושלמות לב. ולאנשים אשר זכר להערים הודעת, אך אין ברור לי מי הם לקרוא להם בפרט ולהודיע להם כל דבר. ואם ירצה ארון ירשום לנו גם שמותם ויהיו תמיד באסיפה, כמונו כמוהם, כי חברה אחת היא לכולנו. ונחכה תשובה מאהבה, ונסיים בברכת שים שלום כיר"א.²⁷

... [יובללו] שמותינו בפינקס החברה ביפו, והם ירשמו שמותם אתנו בפינקסנו, ונכתוב המכתבים ע"ש²⁸ שנינו והם יכתבו ע"ש שנינו.

זה צורת²⁹ המכתב אשר שלחנו תשו' להר"ם הנז"ל,³⁰ ראש החברה הנ"ל. למע' כת"ר³¹ ראש הועד וראש החברה 'פעולת שכיר', החכם הגדול, משכיל ונבון, חמו"ל צפי"ת מזר"ק טהור כמהר"ר סעדיא מדבית לוי נ"ל אנס"ו.³² שלום לאין קץ.

אדמו"ר³³ הנכבד
מכת"ק³⁴ למן כסלו הגיע. ובהלו נרו אורו עיני, ולבי שש עלי בשורה טובה, בהיות חברתנו הדלה צעדה צעד טוב במסלול ישר ונכון, אשר בו נקוה כי תרב ותעל מעלה מעלה, עד כי תגיע לתכלית מטרתה הידועה לנו. באמת כי שמחתי וגם שימחתי רעים האוהבים עבודת האדמה אהבה עזה וחושקים בכל לבבם להגיע לתכלית הנרצה. ויהי כאשר שמעו את דב"ק³⁵ הנעימים, גם אני ביארתי להם מה שיש להבין מחוך דב"ק לזה, התאובים שעלו, הם הרשומים פה לפני כבודו.³⁶ והאנשים אשר אין כל רגש עבודה ברוחם, הוציאו עצמם מכלל החברה. ואז אמרתי: מי לה' אלי יסור הנה לרשום שמו בשם חברה פעו"ש.³⁷ וכל אשר ירשת עליו מהוצאות החברה מעתה ישלם בתכף. וכך היה. הן עתה הוא אמר ויהי, שנהיה לאחדים, אחים ורעים, ומנכון ומנא יתקלס עלאה.³⁸ ורק לאהבת האחזה רשמנו שמותינו לכם. הנה גם אתם תשלחו לנו רשימת החברים להתאחד בפינקס בשמותינו יחד. ואתיא זכירה.³⁹ מעתה בכל מכתב ידיכם. גם אנחנו נזכיר בכל החברה בראש אמי"ר⁴⁰ בדפוס. כאשר דברנו כן יקום. ורק תרשונו אחים יקרים לשלוח רשימות החפצים לבוא בגורל...

רב תחכמן!

בשבוע הקודם שלחנו למעכ"ת⁴¹ מכתב מענין אחדות חברתינו עם חברתכם כאשר נידברנו יחד בועד

- 26 מכתב יד קודשו נראה (הדברים מופנים לחכם סעיד לוי).
27 כן יהי רצון אמן.
28 על שם.
29 צורת העתק.
30 תשובה להרב סעיד, הנזכר לעיל.
31 למעלת כבוד תורת רבנו.
32 חמוד לבי, צפירת תפארת, מרע קודש... כבוד מורתו הרב רבנו... נרו יאיר לעד, אמן נצח טלה ועד.
33 אדוננו, מורנו ורבנו.
34 מכתב יד קודשו.
35 דברי קודשו.
36 שיעורו: הרצויים והמאושרים שזכו בהגלה לצאת לעבודה במושבות (ראה במבוא, עמ' 186).
37 פעולת שכיר.
38 ומכם וממנו יתקלס [האל] העליון.
39 'תבוא זכירה': הלשון על-פי בבלי, ראש השנה יא ע"א.
40 דהיינו, בראש דיבורנו וכתובתנו.
41 למעלת כבוד תורתו.

בהיותינו ביפו ת"ו וגם במכתבים. ועצתך היקרה היא תקום להיות אחדים, באופן כי החברה תעסוק ע"ש⁴² כללותינו, הן אתם הן אנחנו. והנה לעת אשר קדמה חברתכם לצעד צעד במטרתה, אנו רואים כי רצונם⁴³ חלילה להפרד. יען כי לא השיבותם אותנו עוד דבר, גם אות לזה כי שולחים לרשום בגורל רק להבאים בפינקס חברתכם, הלא אחים כולנו, חברים יחד אנחנו, ובמה חטאנו כי לא חפצתם עוד באחדותינו? הלא ידעתם כי כל מאויי 'חובבי ציון' היא האחדות. ובכל זאת עוד לא האמננו, כי תגרשנו מהסתפח בחברתכם כאשר קוינו. והנה הודענו בשפל הידיעה, במכתב אשר ערכנו ב'השקפה'⁴⁴ כי אנחנו יחד חברים כמוכם כמונו כאשר יראו ישירים וישמחו. ותכף לנטילה נזכה לתשובה מאהבה. באין, ולא, חלילה,⁴⁵ כי האחדות ראשית כל טובה לכם ולנו. כן תהי רעוא.⁴⁶ כחפץ הדורשים בעד שלומך ושלוים בני הועד הי"ו מוקירכם פ' ופ'⁴⁷.

כנסיית זכרון יעקב

א. תקנון הכנסייה

השם. כנסיית ציון.

הכנסיה. הכנסיה כוללת את הצירים הנבחרים. היא קובעת את תוכנית העבודה, מגישה דו"ח על פעולתה השנתית ובוחרת בוועד פועל לשנה שלאחריה. מועד התכנסותה של הכנסיה השנייה נקבע באלול תרס"ד. מקומה יהיה במקומו של הוועד המרכזי עפ"י הסכמת הוועד הפועל.

הבוחרים. זכאים להשתתף בבחירות בני י"ח שנה ומעלה, בין איש בין אשה. הבוחרים מתכנסים במקומם, וכל חמישים איש בוחרים ציר אחד! הציר הנבחר ברוב דעות מכריע.

הוועד הפועל. חברי הוועד הפועל נבחרים על ידי הכנסיה ומתחלקים לשישה גלילות? מכל גליל וגליל נבחרים ראש ושני סגנים. ותנאי הוא ששלושתם יהיו מרוכזים במקום אחד. הוועד הפועל מנהל את הכנסיה. 'משדל לקרב את הדיעות והתועלת לבני א"י מכסף הבאה'³ עזרת אחינו שבחור"ל בעבודת האדמה

42 על שם.

43 הכוונה, רצונכם.

44 הכוונה למכתב שפרסמה 'פעולת שכיר' בירושלים ב'השקפה' (גיליון יד, י"ג בטבת אתתל"ה). שם כתבה האגודה בין השאר: 'זכאשר החלו [חובבי ציון] בחסדם הטוב לשלוח מבני חברתנו "פעולת שכיר" שביפו ת"ו אל המושבות ללמד סדר עבודה'.

45 שיעור הדברים: חלילה שתגיע תשובה שלילית להצעת האיחוד.

46 כן יהי רצון.

47 פלוגי ופלוגי. הרב אלנדאף, שניסח את המכתב, נתכוון להחתים עליו את ראשי 'פעולת שכיר' בירושלים.

1 בתחילה הוצע שכל כ"ה יבחרו ציר אחד.

2 לפי נוסח אחר: לעשרה. האזורים שפורטו הם: ירושלים, יפו, צפת, טבריה, המושבות.

3 כסף – לשון נקבה על-פי הערבית.

וכיוצא'. הוועד הפועל חייב להתכנס, לפחות פעמיים בשנה, עם הוועד המרכזי, ולהציע לפניו את עבודתו במשך ששת החודשים.

הוועד המרכזי. הוועד המרכזי מורכב מחמישה: שלושה חברים ושני סגנים המתגוררים במקום אחד. שלושת החברים משמשים בתפקידים של: יושב ראש, גזבר ומזכיר. האחריות לכל הפעולות חלה על הוועד המרכזי. עבודת הוועד היא בהתנדבות חוץ מהמזכיר המקבל שכר לפי קביעת הוועד הפועל. מקומו של הוועד המרכזי לשנת תרס"ד נקבע ביפו.

מזכירי הכנסיה. כמזכירים נזכרו שמותיים של ווילרמישן⁷ מראש פנה, אייזנשטאדט⁸ מיפו ואלתר דרויאנוב.⁹

עבודה עברית. 'בני המושבות אין להם [להעביר] נכרים, רק מאחיהם'.

תרומות. מצויין כי למעלה מ-2500 איש מהמושבות שילמו חצי מגידי⁶ כל אחד. גנוסף, על כך סכום של 4000 פרנק.

ב. נאום הרב אלנדאף

...מעת התחלת כניסתנו לאסיפה הנכבדה הלזו ראיתי חובה לעצמי לקיים מאמר הכתוב הזה⁷ לכמה פנים. הן מצד כי באמת צעיר אנכי בכמות ובאיכות, הן מצד שסמכתי על רבותינו האשכנזים והספרדים אשר ירצו לפני הכנסיה את כל הצורך ובפרט בעניין מצב הקהילות בירושתי⁸. והן ראיתי כי הם נוזקים לאגודות: יש דורשים טובת קהלם ויש דורשים טובת עצמם. אך טובת כל קהל ומצבו בפרט אין איש שם לבו לזאת, בלתי אחינו הנכבדים אשר באו מחו"ל לטובתינו טובת הכלל⁹. אמנם כאשר ראיתי שיש לי עצה בדבר הלזה, לכן הנני מציע לפניכם את הרצאתי.

...לדעתי ולדעת... לא יוכלו הנשים להיות בוחרות ונבחרות אף לעצמן. ולא מצאתי בכל הוכחים אשר הרצו לפנינו אדונים נכבדים, כת הקודמן, להתיר מעט. כולם מהבל ימעטו. יען שארגניציאה¹⁰ שלנו, כפי הנראה, לא אפ[שר] להסתדר בלתי אסיפה והרצאות והחלטות ובמקום מרכזי, כאשר נעשה ונגמר על ידינו. וזה לא יתכן להיעשות ע"י נשים, כי יצטרכו ליסע ממקומן. ויש מהן אשר לא יוכלו להיפרד מבעליהן אף יום א', כי אם ילכו שניהם יחדיו. ויש אשר יוכלו, אך לא יתכן להם לשלוח אותן בפע"צ¹¹ או למסרם ביד זרים,

- 4 הוא יהושע ברזילי (1855-1918), שלחם את מלחמות האיכרים כנגד פקידות הבארון. והיה הכוח הממריץ והמשפיע במשרד הארצישראלי שביפו (עיין עליו במבוא. הערה 6).
- 5 דרויאנוב שימש בפועל מזכיר-הוועידה.
- 6 מטבע-כסף עות'מאנית עלי-שם עבד אלמג'יד.
- 7 הכוונה לכתוב 'אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד' (משלי כה ו). שסופו רשום בראש העמוד.
- 8 בירושלים תיבנה ותיכונן.
- 9 הכוונה לשליחי 'חובבי-ציון', שהשתתפו בוועידה.
- 10 דהיינו, 'אורגאניזאציה' – ארגון, הסתדרות.
- 11 בפני עצמן.

לבל יהו נגעים¹² בהתרת איסור דאורייתא ודרבנן. שאין אפוטרופוס לעריות. ומפני זה קרוב הדבר לבוא לידי מכשולות ופירוד איש מרעהו ואשה מרעותה וכ"ש¹³ איש מרעותו. וכל מוסדות הארגוניציאה¹⁴ הלזו עומדים על תל הסעיף הא', שהוא לבקש האחדות בכל עוז. וזה יהרוס כל בניינינו אשר עליו תכונן מטרתנו ואת הנשגבה, ולכן הקולות יחדלון. ויען שאנו מחוייבים לתת חלק לנשינו בארץ, גם להגדיל ולהאדיר הכנסותיה, עצתי תכון, אם ייטב הדבר בעיני כבוד נשיאנו וחבריו הנכבדים ובעיני רבותי, כי נוכל לתת להן חלק עמנו באופן המועיל בלי ניגוד. והוא כי תוכלנה הנשים להשתתף בפריטי¹⁵ עם בעליהן. ולנשים שאינם נשואות, עם קרוביהן. ובוזה יהיה להן חלק כי יקרא על שמם באשר יחשבו בין הבוחרים ע"י בעליהן או קרוביהן ...

ג. תודת הרב אלשיך

... מגישים ברכתנו, בשם ה' אלהי ישראל, כי יכונן כסאם לעד לעולם ויאריכו ימים על ממלכתם, ברוב חיל ועוז, בברכות שמים מטל ומתהום רבוצת.¹⁶ ברך ה' חילם ופועל ידיהם תרצה. חן חן למע"כ.¹⁷ ברוכים אתם לה' אשר מלאתם את לבנו הישן נחלי ששון ושמחה, בשלחכם אלינו את שלוחיכם האדונים הצירים הנכבדים פ' ופ',¹⁸ להעמידנו בקרן אורה, להביאנו בבית האחדות והשלום, לחבר ולאחד את כל פירורי הקבוצים שבא"י הבאים מד' רוחות העולם, בחומרי וברוחני, כאשר שמענו מפי האדון הנכבד מר אוסישקין בהטיפו בכנסיה הנכבדה אשר היתה בזכרון יעקב מלים יקרים במוסדות נכבדות. שמחים אנו בבשרו אותנו בשם כבודכם על התאמצכם בכל כח להחיות את רוח עמנו ו(לה)חיות את ארצנו הק'¹⁹ נחלת אבותינו, בבניין יסוד מושבות לעבודת האדמה בא"י. ממאמריו הנעימים ידענו ברוח חיים שבקרבתם אשר חשבתם אותנו לבנים ידידים לכם. גם אנחנו חשבנו אתכם לאבות לנו. ובכן מביעים אנחנו מלהבי רגשי לבבנו, בשמינו ובשם כל אחינו התימנים שבא"י, את ברכתנו אליכם בשם ה' כי תעשו ותצליחו לאחד וליישב, וכי תזכו לבנות וליישב כל בית ישראל בא"י. וכי תזכו וגם אנחנו לבנות בית מקדשינו עוז חיינו בב"א.²⁰

12 שיעורו, על-פי עניינו, 'יכשלו'.

13 וכל שכן.

14 ראה לעיל, הערה 10.

15 לא ידעתי פירושה. שמא יש להבינה 'בצירוף, יחד'.

16 על דרך הכתוב 'ומתהום רובצת תחת' (דברים לג יג).

17 למעלת כבודכם.

18 פלוני ופלוני. הכותב לא ידע. בשעת כתיבה, שמות השלוחים או שנתכוון לברר שמותיהם ולרושםם אחר-כך. לפי

סיפורו של הרב אלנדאף. ביקר אוסישקין בעצמו בירושלים בשכונת התימנים נחלת-צבי, הרצה על חברת 'חובבי'

ציון' ומטרותיה, וארגן בחירת שני צירים לכנסייה (פרקים בתולדות הישוב היהודי בירושלים, ב, ירושלים תשל"ו,

עמ' 180).

19 הקדושה.

20 במהרה בימינו אמן.